

Raha ja kansakunta

Suomessa on selkeä tabu: rahan tahkoaminen ja rahasta puhuminen. Harva meistä tietää parhaan ystävänsä palkan, puhumattakaan että ansioita vertailtaisiin tai elämää mitattaisiin euroilla. *Money making* ei ole elämisen päämäärä, vaan yksilöllistä menestystä on mitattu meillä koulutuksen tai sosiaalisen pääoman avulla. Sotien jälkeen luotiin koulutusväylät, joiden avulla erityisesti suuret ikäluokat siirrettiin opintielle, kaupunkiin ja urbaanien elinkeinojen äärelle. ”Luokattomuus” korostui, samalla kun tasa-arvo, demokratia ja koulutus muodostuivat avainsanoiksi.

Jokaisella kansakunnalla on oma kehityskaarensa, historiansa. Suuri kertomus Suomessa on liittynyt valtiollistumiseen, teollistumiseen ja itsenäistymiseen. Maa on saanut toimia sekä lännen etuvartiona että idän etupiirinä. Maatiede, pohjoisuus ja ilmaston ankaruus on osattu kääntää hyödyksi. Suomesta on ollut tapana puhua monin myyttisin ilmaisin. Käsitukset niukkuudesta, ankaruudesta, sitkeydestä ja sisusta elävät yhä vahvoina. Myyttisyyttä on haettu luonnosta, talvesta, vuodenaajoista, revontulista, ja oletetusta esihistoriasta, Kalevalasta. Fantasia ja satu ovat saaneet myyttisen ulottuvuuden, kun Suomesta puhutaan joulupukinmaana. Pohjoisuus ja perifeerisyys liitettiin Suomeen ja suomalaisuuteen erityisesti kylmän sodan vuosina.

Oppi karusta kansasta ja köyhyydestä valettiin kollektiiviseen tietoisuuteen jo kansallislaulussa. *Maamme*-laulun (1848) toisessa säkeessä opetetaan: ”On maamme köyhä, siksi jää /jos kultaa kaivannet.” Senkin jälkeen kansallisen kerronnan sivuosan ovat jääneet raha, yrittäjäyys ja ansaitsemisen eetos. Säästäminen on ollut Pohjoismaissa luterilaiselle ja protestanttiselle etiikalle ominainen hyve. Omavaraistalouden säilymistä tuki pitkään yhteiskunnan sosiaalinen rakenne: agraarin peruskulttuuriin kuuluivat pientilallisuus, vaihdanta, kädentaidot ja itsellisyys.

Rahaa liikuteltiin ja käytettiin ruohonjuuritasolla vain poikkeustapauksissa. Kun rahaa on kansantaloutemme historiassa liikkunut, on se vaatinut kulissikseen näyttäviä puutteita. Suomi on ollut suurten pankkien, keskitetyn yrittäjäyden, raskaan perusteollisuuden ja osuustoiminnan luvattu maa. Pääomaköyhässä maassa sijoitettavaa rahaa oli vähän, ja yhteistoimintaa on tarvittu kilpailukyvyn ylläpitämiseksi. Palvelutuotantoa, kuluttajuutta ja perheyrittäjäyttä kehittyi vain harvoissa kaupungeissa.

Suljettu kansantalous perustui pitkään niukkuuteen. Vielä jälleenrakennusajan suuri ikäluokka kasvatettiin ”tarkan markan kuluttajiksi” ja säästämään. 1950- ja 1960-luvun syntyneiden sukupolvien kirjahyllyjä komistavat edelleen pankkien jakamat säästöpossut. Possu-, orava- tai maapallolipas oli pedagoginen pikkurahan keräysastia, joka opetti lapsille säästämistä. Rituaaleista keskeisin oli se, kun täyttynyt säästöpossu vietiin pankkiin tyhjennettäväksi. Takahuoneesta kuulunut kilinä, kun pennit ja markat valutettiin rahanlaskukoneelle, oli harvinaista äänimannaa korville!

Rahat tallennettiin tilille ja pankki antoi pikku säästäjälle vastakirjan. Ei ihme, että monien sukupolvien sankari Suomessa oli ja on Roope Anikka, joka nautti kolikoiden äänistä omassa rahasäiliössään. Suuresta omaisuudestaan huolimatta Roope on saita, ja kuluttaa rahojaan harvoin ja valikoidusti. Roopen rakkain raha oli ensilantti, kolikko, jonka hän ansaitsi ensimmäisenä palkkanaan.

Kylmän sodan päättyminen palautti mammonan kunnian ja avasi rahavirrat globaaleiksi. Arvot muuttuivat meilläkin. Kommunismin murentuminen antoi tilaa kapitalismille, markkinahenkisyydelle ja vapaalle yrittäjäyhdelle. Kuin varkain on yhteiskunnalliseen keskusteluun noussut uusi sävy. Se liittyy yksilöllisyyteen, menestymiseen, vaurastumiseen, sosiaaliseen

nousuun, kuluttamiseen ja kaupallisuuteen. Meillä Suomessa rahan, kaupankäynnin ja vapaan yrittäjyyden ympärillä olleet poliittiset ja moraaliset pidikkeet hävisivät kertaheitolla.

Samalla 1990-luvun lama jyvitti kentän uudelleen voittajiin ja häviäjiin. Saimme keskuuteemme uusia rahankäyttäjiä, sijoittajia ja spekulantteja, juppeja, optiomiljonäärejä ja äkkirikastuneita IT-keinottelijoita. Uusi keskiluokka syntyi vihdoinkin Suomeen! Nyt saamme olla avoimesti vauraita. Olemme työssäkäyviä ja kartutamme omaisuuttamme. Käytämme rahaa siihen mihin se alkujaan luotiinkin, kaupankäyntiin, ostamiseen, kuluttamiseen.

Kahdessakymmenessä vuodessa ilmapiiri on muuttunut. Pankit eivät enää jaa lapsille säästölippaita – päinvastoin. Vielä 1980-luvulla olisi ollut mahdollista kuvitella korkeiden ministereiden kehottavan kansalaisia kuluttamaan, jopa tuhlaamaan, jotta laman uhkaa torjuttaisiin. Nuoruuteni ajan eli 1970-luvun valtiojohto olisi varoittanut kansalaisia kovista ajoista ja kannustanut säästäväisyyteen ja kulutuksen supistamiseen. 2000-luvulla kaikki on toisin. Rahan valta leimaa jokapäiväistä poliittista puhetta Suomessakin. Nykyään eurojen makuuttaminen pankissa on tuomittavaa. Tilillä toimeentulo on oleva raha ei rasvaa kansantalouden rattaita, ei luo työpaikkoja eikä kasvata osinkoja.

Hyvällä kuluttajalla tulee olla velkaa ja rohkeutta kuluttaa, siis käyttää rahaa. On varmaa, että 1990- ja 2000-luvun alussa syntynyt sukupolvi suhtautuu rahan neutraalimmin, avoimemmin ja suvaitsevaisemmin kuin vanhemmat sukupolvet. Raha ja uusi keskiluokka yhtyvät kaikkialla maailmassa, myös Suomessa. Kapitalismi, kuluttajuus ja kaupunkikulttuuri kukoistavat. Rahan, omistamiseen ja yrittäjyyteen liittynyt häpeä, syyllisyys, huono omatunto ja moralisointi – ne ovat jääneet. Pettua ei enää panna sivuun pahan päivän pantiksi. Nyt on tilaa nautinnon etsimiseen ja tuhlaamiseen.

Yhteiskunnallinen ilmapiiri on 2000-luvulla suosinut vaurauden näyttämistä avoimesti. Käymme työssä ja kartutamme omaisuuttamme. Se sallittakoon, tässä ja nyt. Sillä pian ympyrä saattaa sulkeutua. Suomalainen nuori on tyytyväinen, mutta tulevaisuus pelottaa. Nuoria ärsyttävät kovat ja kylmät arvot, rahan valta ja välinpitämättömyys muita ihmisiä kohtaan, kertoo tuore tutkimus keväällä 2010. Raha on edelleen myös moraalinen toimija.